

האכזבות מהמדינה הן חלק מתהליך התבגרותה

אבנר דה־שליט

פרופ' אבנר דה־שליט בשיחה עם מפנה על מוסדות דמוקרטיים ומפלגות - סולידריות חברתית ורטוריקה לאומנית - אינדיווידואליזם וגלובליזציה - שסעים חברתיים ופערים כלכליים - צבא, ציונות וקיבוץ.

כשאתה אומר המוסדות הדמוקרטיים אתה מתכוון למוסדות הנבחרים, וגם הלא נבחרים. לדוגמה, מערכת המשפט לא נבחרת.

בוודאי, גם המוסדות הנבחרים וגם מערכות כמערכת המשפט. ובתוך המוסדות הנבחרים גם מוסדות כמו מפלגות. אני לא מדבר רק על הכנסת, אני מדבר על מפלגות שיש להן תפקיד ועל כל המערכת הפוליטית שהיא דמוקרטית.

כיום אין לגיטימציה גם למפלגות בקרב הציבור.

אין זה מצב שאנשים מעדה מסוימת או ממעמד סוציו־אקונומי לא מעניקים לגיטימציה למפלגות, אלא שרבים מזלזלים בהן, חושבים שמפלגה היא כלי לא חשוב, בעוד שאני סבור שהיא כלי לחיים דמוקרטיים. אם אתה רוצה להוליך מהלכים שיביאו, למשל, לפתרון בעיית העוני או לפחות לצמצומה, או שיקלו על שילובן של אוכלוסיות מסוימות בחברה הישראלית

מאגן: מהם מאפייניהם הבולטים של ישראל ושל החברה בה בשנתה השישים של המדינה?

דה־שליט: אלו מדינה וחברה שלאט־לאט מתאימות זו לזו. כלומר, אפשר לומר שב־1948 ייסדנו מדינה שאמורה להיות דמוקרטית ועם שטרם הבין במדויק את משמעות הדבר. היום ישנה תחושה כלשהי שהעם מבין קצת יותר את המשמעות ואילו המדינה מבינה קצת פחות. ישנו מתח מסוים שמצד אחד הוא מפרה מחשבתית, מכיוון שהדמוקרטיה צריכה להגן על עצמה ויש ויכוח בציבור. כאשר אתה מתווכח אתה גם חושב על הדברים, אתה יוצר אינטלקטואלית ורעיונית. אולם מצד שני הדבר מפריע מכיוון שהמוסדות הדמוקרטיים של המדינה לא נהנים מלגיטימציה מלאה בקרב הציבור שחלק מתוכו טרם הפנים תרבות דמוקרטית מלאה. זה המאפיין הראשון שרואים כאשר בוחנים את השתיים.

פרופ' אבנר דה־שליט, האוניברסיטה העברית.

כמו עולים חדשים, או אוכלוסיות הפריפריה – אתה חייב שהמפלגות יהיו הכלי שישא את הדרישה הזו בפני המוסדות, והמפלגות יעבדו אותה ככדי שתבוטא בצורה טובה, יעילה ואפקטיבית, כך שהמוסדות יוכלו "לבלוע" אותה ולעבד אותה למשהו בר-ביצוע. הכלי הזה היום מצומצם, הוא זניח, בקושי משתמשים בו. הפוליטיקה עוקפת את הצורך במפלגות. יש מפלגות, אבל בעצם המוסדות שלהן לא מתפקדים כי הציבור לא מאמין בהן ולא מקבל ומפנים אותן. מבחינה זו אני רואה את המתח בין החברה שעדיין לא נהייתה דמוקרטית לגמרי ומדינה שמתחילה להתיימש מהמוסדות האלה ומפתחת מנגנונים אחרים שעוקפים אותם.

למשל?

למשל חלק מהתקשורת ממלאת תפקיד שהמפלגות אמורות למלא, וגם חלק מההון משחק את התפקיד הזה. אנשי ההון אומרים לנו איך אנחנו צריכים לחשוב, איך אנחנו צריכים להתלבט, ויש להם פתרונות מהירים מאוד שאין בהם התלבטות, אין בהם שיח, אין בהם דיון, אין בהם העמקה. פתרונות הוקוס פוקוס. זה לא תהליך דמוקרטי, זה לא תהליך בריא. זה תהליך שבסופו של דבר מנכר חלק גדול מהאוכלוסייה. המנגנונים האלה שעוקפים את המפלגות הם מנגנונים שמקעקעים את כוחה של הדמוקרטיה.

כל הזמן אומרים לנו שאנחנו חיים בעידן הגלובליזציה. אנחנו נתקלים גם בגופים על-לאומיים ועל-מדיניים כשמדינת ישראל היא באופן מובהק מדינת לאום, גם מתפקדת כמדינת לאום. כיצד ישראל כמדינת לאום יכולה להסתגל לעידן הגלובליזציה?

זו שאלה שצריך לדון עליה, ולא דנים בה מספיק. אם אנשים רוצים לקדם את מימוש הגלובליזציה בישראל, הם צריכים לקחת בחשבון שהפועל היוצא הוא אידאולוגיה אינדיווידואליסטית, שהמחיר שלה הוא, כמובן, צמצום הסולידריות החברתית, תחרותיות, הישגיות, ניידות של אנשים, חוסר נאמנות למדינה ולארץ. אני מדגיש: לא רק למדינה אלא גם לארץ שבה נולדת מבחינה גאוגרפית, הכרה בכך שאנשים יכולים לצאת ולחזור כל אימת שהם רוצים. אלא מה? בישראל קיים עדיין הצורך

להתייחס אל עצמנו כאל מדינת לאום. יש פה בעיה עמוקה יותר ומעניינת והיא שבישראל תהליך ההתמזגות לתוך הגלובליזציה היה דרסטי ומהיר. מי שהוביל זאת היו אנשים כמו נתניהו, ליברמן, שיש להם אידאולוגיה כלכלית חברתית אינדיווידואליסטית מאוד, תאצ'ריסטית מאוד, ימנית מאוד, והיא שוברת מנגנונים של סולידריות ומקעקעת את הסולידריות. אבל הפרדוקס הוא שהמדינה הישראלית או החברה הישראלית, עדיין נמצאות בזירה בה הן אינן מקובלות, ולכן אנחנו נתונים

אם הייתה לנו סולידריות חברתית הבנויה סביב הרעיון המקורי של "כל ישראל ערבים זה לזה", שמשמעותו חברתית וכלכלית, שמשמעותו ש"אני מוכן לשלם מיסוי גבוה", שמשמעותו ש"אני מכיר במוסדות מדינת הרווחה" וכו', אזי אין צורך ברטוריקה הלאומנית כדי להחזיק את האנשים ביחד

בקונפליקט. משום כך אנחנו צריכים סולידריות. אי אפשר לשבור סולידריות ולהחזיק צבא ולהחזיק מילואים ולהחזיק אנשים שיהיו מוכנים כל הזמן להתגייס. מה עשה נתניהו? אם אין לו את הסולידריות החברתית, כי הוא שבר אותה, כי כדי להתמזג בגלובליזציה הוא הכניס את האינדיווידואליזם, הרי שהוא מצא רטוריקה אחרת שהיא רטוריקה לאומנית. באמצעותה הוא מגייס. ואכן, אין זה מקרה שליברמן ונתניהו, שהם הכי אינדיווידואליסטים בכלכלה, הם הכי לאומנים. משום שהם צריכים "לפמפם" את התפיסה הזו של לאומנות בכדי ליצור את הסולידריות שתחזיק את החברה הישראלית מתפקדת לנוכח הסכסוך עם הערבים. אם הייתה לנו סולידריות חברתית הבנויה סביב הרעיון המקורי של "כל ישראל ערבים זה לזה", שמשמעותו חברתית וכלכלית, שמשמעותו ש"אני מוכן לשלם מיסוי גבוה", שמשמעותו ש"אני מכיר במוסדות מדינת הרווחה" וכו', אזי אין צורך ברטוריקה הלאומנית כדי להחזיק את האנשים ביחד. הייתה לך סולידריות על בסיס אחר, על בסיס אידאולוגי אחר. אבל את זה הם שברו בעזרת הכנסת ההפרטה, צמצום הקצבאות. כך קרה שבמדיניות שלהם הם חינו את הציבור לחשוב במונחים אינדיווידואליסטיים-תחרותיים ואז הם נזקקו לרטוריקה האחרת, הלאומנית.

השאלה היא האם הרטוריקה הזאת יכולה לענות על השבר הגדול בתחומים האמיתיים של הסולידריות.

לדעתי לא, מפני שהרטוריקה הלאומנית מגדירה את האחר. היא אומרת: אנחנו מול האחר. האחר יכול להיות הערבי אבל הוא גם יכול להיות רוסי, להיות אתיופי, יכול להיות האיש שגר בשדרות מול האיש שגר בתל-אביב. ברגע שאתה מגדיר לאום אתה מכניס מוטיבים של יצירת 'אנחנו' ו'הם', ואתה בעצם מדיר קבוצות שלמות.

הציונות מראשיתה הכניסה את הגורם של לאום.

השאלה היא מה הייתה הפונקציה של לאום. אפשר לומר שגורם הלאום תפקד גם כדי ליצור את המוסדות החברתיים והוא היה סוג של דיבור מטפורי על סולידריות חברתית.

המדינה קיימת ואין חשים באיום קיומי

מטרידה אותי מין תחושה שבקרב ציבורים רחבים אבדה האמונה בחוסנה של המדינה. אולי בחוגים אחרים אבדה האמונה בתקפותה של התנועה הלאומית, של הציונות כפשוטה. השאלה אם ההתרשמות שלי היא רק תוצאה של הלך רוח פסימי או שיש לזה סימוכין.

להפך, מדינת ישראל היא עובדה קיימת, היא אמנם "מפשלת" פה ושם, היא לא מצליחה בכמה דברים וכן מצליחה בדברים אחרים, אבל היא קיימת. אנחנו לא מרגישים היום איום אקזיסטנציאליסטי כמו שהיה בדור של ההורים שלי ואולי גם בדור שלי כשהייתי צעיר. יכולנו אולי לעשות במדינה דברים רבים קצת יותר טוב. אבל המדינה קיימת, מוסדותיה קיימים. אני לא חושב שיש סכנה לדמוקרטיה בישראל; יש בעיה לדמוקרטיה בישראל, יש לה חוסר לגיטימציה בחלקים של הציבור. אך איני חושב שאנחנו במצב שתהיה מחר מהפכה צבאית.

רגע, כולם מדברים על האופציה של רפובליקת ווימאר. האם זו סיטואציה שיכולה לחזור? איני מדבר על הפוטש הצבאי אלא דווקא על קבוצה שמחברת בין הצבא לבין ההון ושטוענת שהדמוקרטיה אינה מתפקדת.

הדמוקרטיה הישראלית אינה מושלמת. איני מכיר דמוקרטיה מושלמת. בכל דמוקרטיה יש קשר בין הון לשלטון, וככל שהגלובליזם יהיה חזק הקשר הזה יתעצם מכל מיני סיבות שלא ניכנס אליהן. אבל יכול להיות שבישראל הקשר הזה הוא חזק מאוד, יכול להיות שבישראל אנחנו עדיין חברה כל כך קטנה שזה בעצם אותן עשר משפחות שמושטות בכל מיני מקומות ומשחקות בנו כמו בבובות. אבל עדיין זה לא אומר שאין לנו תהליכים דמוקרטיים, שאין לנו בג"ץ שיכול להגן עלינו הרבה מאוד פעמים, שאין לנו חקיקות מאוד יפות בכנסת בהרבה מאוד מקרים. חשוב לציין שיש ועדות כנסת שמתפקדות היטב.

בית המשפט העליון נמצא תחת התקפה מצד מוסדות השלטון. קיים ערעור על עצם הלגיטימיות של המדינה נמצאת בערעור

מצד חוגים רחבים, אולי הם עוד לא המונים, בציונות הדתית המתחרדת שהופכת להיות קיצונית לא רק מבחינה דתית אלא גם לאומנית. הם מערערים על הלגיטימיות של המערכות. עבורם יש מרכז סמכות אחר. כל הדברים האלה גורמים לאותה תחושה שמנסים לקעקע את סמכות המדינה.

על בית המשפט העליון נמתחת ביקורת מסוימת גם מצד גורמים בממשלה כמו שר המשפטים, ועדיין בית המשפט מתפקד ועדיין הוא חזק מאוד. אני יכול לחשוב על סיטואציה אחרת ששר המשפטים לא היה פרידמן אלא תיק המשפטים היה בידי מפלגת העבודה. אזי לא הייתה הסיטואציה הזאת. כלומר, זה לא משהו מבני, אלא סיטואציה פוליטית נתונה. במילים אחרות, הממשלה אינה מתחרה היום בבית המשפט העליון בצורה מבנית. יש ויכוח, שאגב שותפים לו גם הרבה אנשים באקדמיה ובגופים אחרים שטוענים שהוויכוח הזה הוא בריא, ואפילו התגר שקורא דניאל פרידמן, כשר המשפטים, על בית המשפט העליון הוא חשוב ויש לדון בו. יש הרבה אנשים רציניים מאוד שטוענים את הטענה הזאת, והם דמוקרטים, הם אפילו טוענים זאת בשם הדמוקרטיה. בישראל, אנחנו מעצימים כל ויכוח לדרגה של קריאת תגר. ואז אנחנו מחמיצים באמת את האפשרות לבחון בביקורתיות. לעתים, אם אני קורא תגר על השלטון זה חלק מהדמוקרטיה ולפעמים זה מחוץ לדמוקרטיה.

אתן דוגמה: לפני 1992 היה חוק שאסר שיחות עם אש"ף, הייתה קבוצה של עיתונאים ואחרים שנפגשו עם נציגים של אש"ף. חזרו ואמרו: "עכשיו תעצרו אותנו." לא עשו להם דבר. האם זו הייתה קריאת תגר על הדמוקרטיה? זה היה ערעור על החוק הספציפי כמהלך דמוקרטי. לפעמים צריך לראות את המעשה המאוד קיצוני כחלק מוויכוח אידאולוגי מעמיק שבו אנשים אומרים: מותר לי לקחת את הדברים עד אבסורדום אבל אני עדיין דמוקרט, אני עדיין מאמין בדברים, אני עדיין מקבל את הזכות של בית המחוקקים לחוקק חוקים. אלא שלפעמים אני חושב שהחוקים אבסורדיים ואז אני קורא עליהם תגר. צריך להבדיל בין זה לבין מקרים כמו רצח של ראש הממשלה, שבהם באמת יש קריאת תגר על השיטה. אם נגיד על כל דבר שזה קריאת תגר על הדמוקרטיה, נטשטש את הגבול מתי באמת יש קריאת תגר.

אביא דוגמה: הנערות מפניו עמונה שנעצרו וישבו ארבעים יום וסירבו להזדהות מתוך ערעור על הלגיטימיות של מעצרו, ערעור על הלגיטימיות של מי שנתן הוראה לעצור אותן. זו קריאת תגר על הלגיטימיות של הממשלה.

לא, זו קריאת תגר על המדיניות של הממשלה.

ועד כמה יש לי נגישות לעבודה אם אצא ממעגל העבודה, אם המפעל שלי ייסגר, האם יש לי סיכוי למצוא עבודה חדשה – השאלות האלה הן היום הרבה יותר קרדינליות לפערים החברתיים מאשר השאלה האם אני במוצאי צפון אפריקאי או רומני או רוסי. בין היתר משום שכבר יש יותר דורות שנולדו בארץ וזהות ארץ המוצא כבר פחות חשובה. כאשר בישראל שלושים אחוז חיים מתחת לקו העוני, הרי שהבעיה הכלכלית בארץ היא עצומה, ואם מסתכלים על מצב הילדים האחוזים גבוהים יותר.

איך אתה מסביר את זה שאין, לא נאמר התקוממות, אבל אין אפילו יציאה לרחוב?

של האנשים האלה? זה ברור, כי אין להם זמן לצאת לרחוב. משום שהאנשים האלה צריכים לעבוד בשתי משרות מלאות כדי לפרנס הרבה מאוד ילדים ולטפל בהרבה מאוד בעיות כשהם בעצם רודפים אחרי הזנב של עצמם. למי יש פנאי להפגין? למעמד הביניים, לא למעמד העמלים.

למה את החרדים, שהם האוכלוסייה הכי ענייה בארץ, או אחת מהאוכלוסיות הכי עניות בארץ, אתה רואה בהפגנות בהמוניהם.

כן, חרדים היא אוכלוסייה שמוגדרת אובייקטיבית כענייה. אבל בראיונות אתם הם טוענים שהם לא עניים. אחת הסיבות לכך היא שיש להם מערכת של גמ"חים ותמיכות לא פורמליות שמעלות אותם מעל קו העוני, וגם מפני שהציפיות שלהם מרמת החיים הן נמוכות. מי שאין להם מנגנונים כמו חרדים, מי שתלויים במדינה, אלה נמצאים במצב עוד יותר קשה. אחת הבעיות הקשות היא שיש היום עוני גם בקרב אנשים עובדים (אגב, לא אם שני בני הזוג עובדים. אם שניהם עובדים, אז רק שלושה אחוזים מצויים מתחת לקו העוני). אבל אם יש בבית רק מפרנס אחד אזי קבוצה גדולה מקרבם, שלושים אחוז, נמצאים מתחת לקו העוני. כלומר, עצם העובדה שאדם עובד אינה מבטיחה שלא יהיה עני, ולכן הוא צריך לחפש עוד עבודה או לחפש כל מיני עבודות בשוק האפור כדי להתקיים. ואז, למי מהאנשים האלה יש זמן להפגין?

אני מקבל את ההסבר מדוע אין התקוממות של השכבה הזו. אבל גם לגורם הלאומי יש משקל בגלל השסע בין יהודים לערבים, גם שם אין התקוממות.

כי כשהם מפגינים הורגים אותם. זה לא צחוק.

היו שני אירועים כאלה: יום האדמה ואוקטובר 2000.

בוא נבחן. היו ביניהם נשים שיכול להיות שטענו, למשל, בעד שלטון חוקי הדת. אלה אנשים שקוראים תגר על הדמוקרטיה. אבל אם אדם אומר: "אני מסרב להשתתף בפינוי של עמונה, אני רוצה לשרת בצבא אבל אני מסרב להשתתף בפינוי של עמונה," או אומר: "אני רוצה לשרת בצבא אבל אני מסרב להיכנס ללבנון," אזי מדינה דמוקרטית בריאה יודעת להתמודד עם זה בלי היסטריה.

מותר לאנשים במסגרת של התהליך הדמוקרטי להגיד: "פה יש לי בעיה. תשחררו אותי מהמשימה, תנו לי לנקות את השירותים או לעבוד במטבח, אני את המשימה הזאת לא רוצה לעשות." מדינה שמאפשרת לאנשים לנהוג כך מאפשרת להם להזדהות מוסרית עם השירות שלהם הרבה יותר ממדינה שאומרת: "לא, אתה תלך ותעשה את הפינוי כי אתה משרת בצבא וכל דבר אחר הוא קריאת תגר על הדמוקרטיה הישראלית." ואז האדם מרגיש מנוכר לדמוקרטיה הישראלית שהכריחה אותו לעשות דבר בניגוד למצפוננו. הייתי מאפשר פה יותר גמישות. במלחמת העולם הראשונה אנגליה התמודדה עם סרבנות יותר גדולה והיא ידעה לתעל אותה למקומות שלא קראו תגר על הדמוקרטיה האנגלית אלא על ההשתתפות במלחמה.

מגזרים ושסעים חברתיים

עד כה דיברנו על הפן הדמוקרטי, על מערכת היחסים בין החברה לבין המדינה. ברשותך נעבור לחברה, לזהותה של החברה, החלוקות שבה, השסעים.

השסעים קיימים. השסעים העדתיים היום חלשים יותר מאשר לפני עשרים שנה אבל הם התעצמו במבע אחר שלהם והוא המבע הכלכלי. השסעים המעמדיים קיימים היום בעוצמה רבה יותר מאשר היו לפני עשרים או שלושים שנה והם בעיני מסוכנים מאוד מבחינת ההזנחה שהמדינה מזניחה קבוצות מסוימות.

יש זהות בין עדה ומעמד כלכלי.

אין חפיפה מושלמת. החתך העדתי היום, שהיה שד גדול מאוד לפני עשרים-שלושים שנה, הולך ונמוג לעומת העוצמה של החתך הכלכלי. בכך איני אומר שאין בעיה של חתך עדתי אלא אומר שהיא כאין וכאפס, בטלה בשישים, לעומת החתך הכלכלי. השאלה כמה אני משתכר ועד כמה החיים שלי בסכנה קיומית וכמה הבריאות שלי מובטחת ועד כמה יש לי חברים

לא יודע אם זו זכותה, אך זה סיפור אחר, סיפור עצוב, סיפור שאני מצר עליו, אבל הקבוצה הזו אינה מבקשת להיות שותפה. האם היא רוצה להיות שותפה כפי שחלק גדול מהפלשתינאים הישראלים רוצים להיות, ואנחנו אומרים להם "לא, לא, לא"?

כן, אבל הם רוצים להיות שותפים במחיר זהותה של המדינה, שתהיה 'מדינת כל אזרחיה'. המשמעות היא מדינה לא ציונית.

אני לא יודע מהי בדיוק ציונות היום, האם זה מה שדיברו עליו לפני שמונים שנה? זה בטח משהו אחר. המשמעות היא בוודאי מאוד רדיקלית מבחינת איך שאנחנו נתפוס את עצמנו כציבור יהודי בתוך ישראל. אני מבין את הפחד מהרעיון של מדינת כל אזרחיה כמשהו ששייך לאותה תפיסה שלפיה אולי גם המדינה לא יכולה להתקיים. אך אנו רואים: המדינה קיימת, היא פה, יש בה רוב יהודי גדול מאוד, שמונים אחוז. צריך לדאוג שלא יספחו את השטחים אחרת זה נהיה 50-50. אבל אם לא יספחו את השטחים יש רוב יהודי גדול. וכך, המדינה יכולה לקיים טקסים יהודיים ומנגנונים יהודיים וחינוך יהודי ותרבות יהודית לתפארת מדינת ישראל, יחד עם אפשרות לתת לערבים להיות שותפים בעיצוב.

כלומר, ליצור שיח מדיני שהוא רפובליקאי, שיח אזרחי שכלול את הערבים. ושיח תרבותי לאומי שיהיה יהודי בלבד, או שמא יהיו שני שיחים לאומיים.

זאת תהיה מדינה שיהיו בה שתי קבוצות לאומיות, אחת גדולה מאוד ואחת קטנה. לשתייהן יהיה השיח הלאומי שלהן, עם הטקסים שלהן וכו'. אבל בהרבה מאוד דברים יהיה שיח אזרחי משותף. האם הביטוח הלאומי צריך להיות משהו של היהודים? הוא צריך להיות משהו אזרחי. היום הביטוח הלאומי מפלה את הערבים. למה? ביטוח לאומי זו זכות סוציאלית. למה בעיצוב הביטוח הלאומי אנחנו מפלים ערבים בטיעון שלא שירתו בצבא?

דימוי של מדינת צבא אך לא מדינת צבא

לישראל היה פעם דימוי של חברה מיליטריסטית. האם עדיין כך הוא?

פעם, כשנשאלתי על הדמות של המדינה עלה גם העניין הזה. עלתה גם שאלה: המורה או המורה מול הקצין – מיהו הגיבור הישראלי? עדיין אם אתה קצין אתה משתכר הרבה יותר מאשר אם אתה מורה.

בעיקר אוקטובר 2000. והאירוע השלישי – העובדה שהמדינה לא עושה דבר בנושא, המדינה מטייחת את זה. פה יש משהו שאני מתבייש בו מאוד. הדרך שהמדינה לא מאפשרת לאוכלוסייה הערבית להיות חלק, לא מהזכויות הליברליות, אלא ממה שפרופ' יואב פלד הגדיר "הזכויות הרפובליקניות"; להיות חלק מהשיח של מה אנחנו ביחד כקולקטיב. בקושי נתנו להם איזה שר לא חשוב שתפקידו ללכת לטקסים של האקדמיה ולתת פרסים. הם לא ישבו בקבינטים המצומצמים. הם לא יהיו אף פעם שר אוצר ושר ביטחון. הם לא יהיו אף פעם ראשי ועדות חשובות מאוד. הם לא יהיו אף פעם נגיד בנק ישראל. ואז אומרים להם: בסדר, אנחנו מכירים בזכויות שלכם להתאגד, אנחנו מכירים בזכויות שלכם להתמודד בבחירות, אבל בתנאי שאתם ילדים טובים. אבל אם אתם אומרים באמת מה שאתם חושבים – תיזהרו, אנחנו גם מסוגלים לירות בכס. איפה נשמע במדינה דמוקרטית שיירו באנשים שהלכו להפגין ושהמדינה תעבור על זה לסדר היום? זה חלק מההדרה שלהם מהשיח הקולקטיבי אודות מה אנחנו כקולקטיב.

אתה רואה בחברה הישראלית קולקטיב או מגזרים נפרדים?

איני מתרגש מכך שאנחנו מגזרים, הבעיה היא בכך שאנחנו אינדיווידואליים. אנחנו לא קולקטיב. בתוך האינדיווידואלים האלה יש עדיין שיח על מה הקולקטיביות הזאת, מה המדינה הזאת. חבל שהשיח הוא בפרמטרים לאומיים והוא דן בנושאים לאומיים והוא לא דן בנושאים חברתיים כלכליים. השיח הפסיק לדון בשאלה מה המשמעות להיות ערב זה לזה במובן של ערבות חברתית כלכלית. אני כן רואה את הניסיון להיות קולקטיב לפחות כלפי חוץ. יש הרבה מאוד דברים, יש טקסים, יש דגל, יש המנון, יש מטבע, יש חוקים שיש להם משמעות טקסית. בכל הטקסים האלה אני לא רואה את הערבים שותפים. אנחנו אומרים שעשרים אחוז מהאוכלוסייה תישאר מיעוט והיא יכולה להשתתף כל עוד היא לא מבקשת להיות חלק מהעיצוב של המשותף. היא יכולה להשתתף בזכויות הפסיביות שלה, לא בזכויות שתורמות לשיח הציבורי. זה עצוב מאוד.

ותצרך אליהם את החרדים שגם הם לא מכירים לא בסמל ולא בהמנון.

אבל את החרדים אנחנו לא מודירים.

הם מודירים את עצמם.

אם קבוצה מסוימת רוצה להדיר את עצמה זה סיפור אחר. אני

אבל על זה מדברים. אתה פותח רומן ישראלי – הכיבוש יהיה בו. יכול להיות שכנגדו. לכן אני אומר שאנחנו כל הזמן עוסקים בו. זה כמו פורונקל על הפנים שאתה כל הזמן מתעסק אתו. גם אם אתה מסתיר אותו וגם אם לא נעים לך ממנו, אתה מתעסק אתו. גם האמנים והספרות והקולנוע מתעסקים בכיבוש כי הוא כל כך דומיננטי בחיים שלנו. לכן, יש לנו דימוי של מדינת צבא, אבל אנחנו לא באמת מדינת צבא.

איך אתה רואה את עתיד הקיבוץ? הרי הקיבוץ היה הסמל של המדינה בדרך, הסמל של מדינת ישראל, בו התגלמה תמצית הציונות. איך אתה רואה אותו כיום?

אני אוהב את התנועה הקיבוצית. גם את ההיסטוריה שלה וגם את ההווה שלה. עשו אותה סמל של הישראליות. אוכלוסיית הקיבוצים הייתה שלושה-ארבעה אחוזים בשעתה הטובה ביותר, שבעה וחצי אחוזים במלחמת העצמאות. היא הייתה סמל כי הייתה משהו כל כך יפה ומיוחד, מודל שאפשר לייצא לגולה ולהגיד: "תראו, אנחנו, היהודים, עשינו משהו נורא יפה פה, בישראל." הלוואי והפרויקט הזה יימשך ויתעצם. ■

[ראיינו: אלי אברהמי ואלי צור. הריאיון נערך בשלהי פברואר 2008]

אבל ישנה ירידה בסטטוס של איש הצבא. מצד אחד, אנחנו חברה שדרגים גבוהים מהצבא הופכים עם שחרורם לדרגים פוליטיים וכלכליים מובילים. המעבר הוא חלק לחלוטין. ומצד שני, ברמות היותר נמוכות יש ירידה בסטטוס של הצבא. ישנה איזו תחושה של קיפוח דווקא בקצונה.

עדיין המעמד החברתי של קצינים וההשפעה הפוליטית שלהם הרבה יותר גבוהים מאשר של מורים.

זה לא מצדיק את התווית של מדינת קסרקטין, של חברה מיליטריסטית.

בוודאי. קודם כל מה שקשור לדימוי המיליטריסטי הוא הכיבוש. אנחנו בסיטואציה של כיבוש שהיא דומיננטית בהווה שלנו. אי אפשר להתעלם מזה שבכל מה שקורה פה הכיבוש הוא המציאות הישראלית. זה מקרין על הדימוי של הצבא והמעמד של הצבא והתפקיד של הצבא בשיחות פוליטיות וכו', כולל, דרך אגב, בספרות שעוסקת בכך ובאמנות שעוסקת בזה.

הביטוי של הכיבוש בספרות ובאמנות הוא דווקא מנקודה ביקורתית.

יצאו לאור לאחרונה:

יחד או לחוד – הקיבוץ והשכונה הקהילתית מאת: מירה גלס
מחנה משותף? – קואופרציה בהתיישבות החקלאית בעולם היהודי 1880–1941
מאת: יונתן דקל-חן (בשיתוף עם הוצאת מגנס)

יצא לאור במרוצת הקיץ:

הקבוצות השיתופיות בישראל עורך: יובל דרור
קומונות וקהילות שיתוף מאת: יעקב עובד
תיקון כולל לישראל מאת: אורי יזהר
החלוצ באמריקה מאת: יהודה רימר

יד
טבנקין
הוצאה לאור

יד טבנקין
דואר רמת אפעל
52960
טל': 03-5344458
פקס: 03-5346376